

Gatis Litvins, Dr. iur.

Latvijas Zvērinātu notāru padome, Latvija

MEDIĀCIJAS ATTĪSTĪBAS VIRZIENI UN PERSPEKTĪVAS

DIRECTIONS AND PERSPECTIVES OF MEDIATION DEVELOPMENT

Summary

Mediation is linked to development of democracy, and based on its ideals – mutual respect, openness, responsibility and cooperation. Mediation skills and abilities should be accessible to everyone. Only a few should understand the court trial, but everyone at the basic level should understand mediation. Mediation is no exception in the contemporary world – just like other spheres, it is influenced by the development of information and communication technologies. Technological development encourages discussion about the requirements, responsibilities and ethics of the mediator.

Atslēgvārdi: mediācija, tiesības, kultūra, informācijas tehnoloģijas

Keywords: mediation, law, culture, information technology

Mediācijas likums stājās spēkā 2014. gada 18. jūnijā, tātad Latvijā mediācijas tiesiskais ietvars ir spēkā jau piecus gadus. Tomēr pašas mediācijas izmantošana un attīstība Latvijā ir senāka. Varētu atzīt, ka nozīmīga attīstība sākās līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā, kad iznāca pirmās grāmatas latviešu valodā¹, dibināja pirmās nevalstiskās organizācijas², organizēti pilotprojekti³ un īstenotas citas aktivitātes, kuras saistītas mediācijas popularizēšanu un ieviešanu Latvijā. Būtisku stimulu attīstībā deva Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās⁴. Ir pagājis pietiekams laiks, lai novērtētu līdzšinējos sasniegumus un formulētu priekšlikumus attīstībai. Turklāt jāņem vērā, ka mediācija nav tikai juridisku strīdu risināšanas metode. Mediācijas nozīme ir plašāka, un tā izmantojama dažādu attiecību strīdu risināšanā. Mediācija ir analizējama gan kā tiesību, gan arī sociāls un kultūras institūts.

¹ Sk.: Bolis J. Mediācija. Rīga: Juridiskā koledža, 2007; Trosens A., Hofmans R., Rotfišere D. B. Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.

² Piemēram, biedrība "MEDIĀCIJA UN ADR" dibināta 2005. gadā; biedrība "Integrētā mediācija Latvijā" dibināta 2007. gadā.

³ Piemēram, Valsts programma bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2007. gadam. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/lv/index.php?option=com_content&view=article&id=81122 [aplūkots 2019. gada 10. maijā].

⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 2008. 24. maijs, L 136/3.

1. Mediācijas likuma tvērums

Mediācijas likumprojekta izstrādes laikā mainījās uzstādījums, vai likumā jābūt vispārējam mediācijas regulējumam vai arī tas jāattiecinā uz mediācijas izmantošanu tikai civiltiesiskajās attiecībās. Rezultātā spēkā stājusies likuma redakcijā nav nepārprotama skaidrojuma par likuma tvērumu.

Ministru kabineta 2009. gada 18. februāra ar rīkojumu Nr. 121 apstiprinātās koncepcijas “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”⁵ ievadā definēts, ka koncepcijas mērķis ir izstrādāt priekšlikumus mediācijas kā patstāvīga civiltiesisku strīdu risināšanas veida attīstībai Latvijā, civilprocesuālās tiesvedības un mediācijas sasaistes (mijiedarbības) nodrošināšanai. Tāpat arī norādīts, ka koncepcijas izstrādes nepieciešamība izriet no Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīvas 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. Mediācijas likumā arī iekļautas tiesību normas, kas izriet no Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīvas 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās.

Tomēr darba grupas likumprojekta “Mediācijas likums” izstrādei dalībnieki sākotnēji uzsvēra veidot visaptverošu regulējumu, likumprojektā regulējot vispārīgus mediācijas procesa noteikumus, kuri būtu attiecināmi uz mediācijas norisi visās procesa tiesībās (civilprocesā, administratīvajā procesā, kriminālprocesā).⁶ Šāds piegājiens nebūtu pretrunā iepriekš minētajai direktīvai. Atbilstoši direktīvas 1. panta 2. punktam direktīvu piemēro attiecībā uz pārrobežu strīdiem civillietās un komercietās, tomēr dalībvalstīm ir atļauts direktīvas noteikumus piemērot arī nacionālā līmenī un veidot vispārīgu mediācijas tiesisko regulējumu, kas ietvertu mediācijas izmantošanas noteikumus arī publiskajās tiesībās (administratīvajās tiesībās un krimināltiesībās).⁷ Vēlāk darba grupa nolēma sākotnējās izstrādes stadijā likumprojektu attiecināt tikai uz civilprocesu un izstrādes beigu posmā atgriezties pie jautājuma par tā attiecināšanu uz pārējiem procesiem.⁸ Rezultātā likumprojekta “Mediācijas likums” 2. panta otrajā daļā tika iekļauta norāde, ka likums attiecas uz domstarpībām civiltiesiskajās attiecībās, kuru atrisināšana iespējama, izmantojot mediāciju, tomēr likums attiecināms uz domstarpību risināšanu arī citās tiesību nozarēs, ciktāl šajā vai citos likumos nav noteikts citādi.⁹

⁵ Ministru kabineta 2009. gada 18. februāra rīkojums Nr. 121 par koncepciju “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā”. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/2936> [aplūkots 2019. gada 8. maijā].

⁶ Ar tieslietu ministra 2010. gada 10. novembra rīkojumu Nr. 1-1/416 izveidotās darba grupas likumprojekta “Mediācijas likums” izstrādei 2010. gada 1. decembra sēdes protokols Nr. 1, 2. § 1. punkts. Nepublicēts.

⁷ Billiet P., Kurlanda E. An introduction to the directive on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Grām.: The New EU Directive on Mediation: First Insights. Association for International Arbitration (ed.). Antwerpen – Apeldoorn: Maklu, 2008, p. 15.

⁸ Ar tieslietu ministra 2010. gada 10. novembra rīkojumu Nr. 1-1/416 izveidotās darba grupas likumprojekta “Mediācijas likums” izstrādei 2010. gada 8. decembra sēdes protokols Nr. 2, 1. § 1.2.–1.3. punkts. Nepublicēts.

⁹ Likumprojekts “Mediācijas likums”. Izsludināts valsts sekretāru sanākmē 2012. gada 26. janvārī. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2011-04-17&dateTo=2012-04-16&text=medi%C4%81cijas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

Visbeidzot Mediācijas likums¹⁰ stājas spēkā redakcijā, lai noteiktu vispārēju mediācijas regulējumu. Par to liecina 2. panta redakcija, kurā definētais likuma mērķis vairs nesašaurina likumu uz domstarpībām civiltiesiskajās attiecībās. Likuma mērķis paredz radīt tiesiskus priekšnoteikumus tam, lai veicinātu mediācijas kā alternatīva domstarpību risināšanas veida izmantošanu, sekmējot sociālo attiecību harmonizāciju. Mediāciju var izmantot domstarpību risināšanai ārpus tiesas procesā, kā arī tiesvedības procesā, ja speciālās tiesību normas nenosaka citādi. Arī Mediācijas likuma 17. panta trešā daļa norāda, ka šis likums nosaka vispārējo mediācijas regulējumu.

Likumdevēja griba Mediācijas likumā noteikt vispārējo mediācijas regulējumu ir pareiza, tomēr likumdevējs neizdarīja darbu līdz galam, lai Mediācijas likuma izmantošana citās tiesību jomās būtu efektīva. Mediācijas likumā saglabāta Civilprocesa likuma terminoloģija (11. pantā par mediācijas ietekmi uz prasības celšanas termiņu), un tiesas ieteiktā mediācija piemērojama tikai civiltiesiskiem strīdiem. Mediācijas likums ir neskaidrs attiecībā uz mediācijas izmantošanas pieļaujamību un noteikumiem administratīvo strīdu risināšanā. Administratīvā procesa likuma¹¹ 78., 80.¹, 107.¹ pantā pārliecinoši ietverts izlīguma institūts, tomēr jēdziens “mediācija” netiek minēts un nav atsauces uz Mediācijas likumu. Salīdzinājumā Igaunijā pieņemts Samierināšanas likums¹² un Administratīvā procesa likuma¹³ 137.–141. pantā ietverti samierināšanas izmantošanas noteikumi. Trūkstot nepārprotamai norādei, praksē starp iestādi un privātpersonu rodas domstarpības par mediācijas pieļaujamību, un tas neveicina mediācijas izmantošanu.

Neskaidrību un pat apjukumu uzskatāmi parāda publiski aprakstītā konfliktu risināšana starp Valsts ieņēmumu dienestu un SIA “INTERNET” (portāla “ss.lv” pārvaldnieku). Publiski izskanēja pretrunīgi paziņojumi. No vienas puses, ziņa, ka “PricewaterhouseCoopers” būs mediators strīdā starp “ss.lv” un VID¹⁴, no otras puses, medijos publicēta ziņa, ka “normatīvie akti neparedz iespēju VID noslēgt vienošanos par mediāciju ar “ss.lv”¹⁵. Visbeidzot publiski parādījās ziņa, ka “Mediācijas process starp portālu ss.lv un VID ir veiksmīgi noslēdzies”¹⁶. Vērotājam no malas tā arī nav skaidrs, vai administratīvajā procesā ir vai nav pieļaujama mediācija. Tieslietu ministrija un mediatoru pašpārvaldes institūcijas nav skaidrojušas šo situāciju, lai arī sabiedrības izpratne un cilvēku uzvedība ir būtiska mediācijas attīstībā.

¹⁰ Mediācijas likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 4. jūnijs, Nr. 108 (5168).

¹¹ Administratīvā procesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164 (2551).

¹² Conciliation Act. 2009. 18. novembris. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/S30102013028/consolide> [aplūkots 2019. gada 20. jūnijā].

¹³ Code of Administrative Court Procedure. 2011. 27. janvāris. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/S21032019005/consolide> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

¹⁴ PwC būs mediators strīdā starp “ss.lv” un VID. Pieejams: <https://ir.lv/2017/08/.../pwc-bus-mediators-strida-starp-ss-lv-un-vid/> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

¹⁵ Normatīvie akti neparedz iespēju VID noslēgt vienošanos par mediāciju ar ss.lv. LETA, 2017. 17. augusts. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/normativie-akti-neparedz-iespeju-vid-noslegt-vienosanos-par-mediaciju-ar-sslv-465602> [aplūkots 2019. gada 8. maijā].

¹⁶ Mediācijas process starp SS un VID ir veiksmīgi noslēdzies. PwC, 2017. 24. augusts. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/271212-mediācijas-process-starp-ss-un-vid-ir-veiksmīgi-noslēdzies/> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

Nemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka Mediācijas likums ir veidots kā “lietus-sarga” likums visām tiesību nozarēm, tomēr līdz galam šis uzstādījums nav īstenots. Mediācijas likums paredz vispārējo mediācijas regulējumu, līdz ar to tas ir attiecināms arī uz domstarpībām ne tikai civiltiesiskajās attiecībās, bet arī citās tiesību jomās. Tajā pašā laikā ne Mediācijas likums, ne arī citi tiesību akti skaidri nenosaka mediācijas izmantošanu, piemēram, administratīvajā procesā. Šāds papildu tiesiskais regulējums ir nepieciešams, jo privāttiesībās mediācijas pamatā ir personu privātautonomijas princips un likumdevēja radītajām tiesību normām maksimāli šauri jāierobežo mediācijas dalībnieku brīvība lemt par mediācijas noteikumiem. Savukārt publiskajās tiesībās likumdevējam ir plašāka rīcības brīvība noteikt mediācijas noteikumus, un mediācijas noteikumiem būtu jābūt atrunātiem normatīvajos aktos.

Sertificētie mediatori savu darbības jomu galvenokārt definējuši tikai civiltiesiskajās attiecībās.¹⁷ Mediācijas likumā un arī citos normatīvajos aktos ir skaidri jāatrunā mediācijas izmantošanas tiesības, lai praksē nebūtu strīdu par mediācijas izmantošanas pieļaujamību.

2. Mediatoru pašpārvaldes tiesības

Mediatori apvienojas, veidojot privāto tiesību subjektus (biedrības), un uz tiem attiecas Latvijas Republikas Satversmes¹⁸ 102. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas¹⁹ 11. pantā noteiktā biedrošanās brīvība.²⁰ Sertificēto mediatoru kolēģija nav privāto tiesību subjekts, bet ir uz likuma pamata izveidota pašpārvaldes publisko tiesību autonomis subjekts.

Sertificēto mediatoru pašpārvalde ir organizēta līdzīgi kā zvērinātiem advokātiem, zvērinātiem notāriem un zvērinātiem tiesu izpildītājiem. Sertificētiem mediatoriem ir speciāla sertifikācijas un atestācijas, sertifikāta darbības izbeigšanas un darbības apturēšanas kārtība, saistošas ētikas un atbildības prasības, tāpēc viņu sniegtā pakalpojuma kvalitāti var prezumēt. Sertificētam mediatoram ir likumā noteiktas priekšrocības salīdzinājumā ar mediatoru. Sertificētu mediatoru padome izvēlas mediatoru tikai no sertificētu mediatoru saraksta, ja puses to ir lūgušas, jo puses nevar vienoties par mediatora izvēli vai citiem ar mediāciju saistītiem jautājumiem.

Saskaņā ar Mediācijas likuma 24.–25. pantu sertificētie mediatori pēc būtības ir apvienojušies kolēģijā. Likumā gan nav lietots jēdziens “kolēģija”. Notariāta likumā, Advokatūras likumā un Tiesu izpildītāja likumā toties par līdzīgām pašpārvaldes institūcijām šāds jēdziens tiek lietots. Tāpat kā Mediācijas likumā, arī šajos trijos likumos tiek paredzētas pašpārvaldes institūcijas – kopsapulce un padome.

¹⁷ Sertificēto mediatoru saraksts. Pieejams: http://www.mediacija.lv/?Mediatoru_saraksti:Sertific%C4%93to_mediatoru_saraksts [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

¹⁸ Latvijas Republikas Satversme: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.

¹⁹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols Nos. 11 and 14 with Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf [aplūkots 2019. gada 9. maijā].

²⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā *National Notary Chamber v. Albania*, 6 May 2008.

Salīdzinājumā Notariāta likuma 216.–217. pants nosaka, ka Latvijas Zvērinātu notāru kolēģija ir pašpārvaldes publisko tiesību autonomas subjekts un kolēģijas institūcija ir zvērinātu notāru kopsapulce, Latvijas Zvērinātu notāru padome, disciplinārlietu komisija, iekšējās kontroles komisija un revīzijas komisija. Savukārt Mediācijas likuma 24.–25. pants nosaka, ka sertificētu mediatoru kopsapulce ir sertificētu mediatoru pašpārvaldes institūcija un padomē ir pieci locekļi, kurus uz trim gadiem ievēlējusi sertificētu mediatoru kopsapulce. Ja Latvijas Zvērinātu notāru kolēģija ir pašpārvaldes publisko tiesību autonomas subjekts, tad, pēc Mediācijas likuma, Sertificētu mediatoru padome ir autonomas pašpārvaldes publisko tiesību subjekts.

Mediācijas likumā padome nepamatoti atzīta par autonomo pašpārvaldes publisko tiesību subjektu, jo padome ir tikai izpildu institūcija. Sertificēto mediatoru kopsapulce jeb kolēģija ir autonomo pašpārvaldes publisko tiesību subjekts. Autonomais pašpārvaldes publisko tiesību subjekts nav arī kopsapulce, jo līdzīgi kā padome, arī tā ir tikai pašpārvaldes institūcija. Abas institūcijas ir kolēģijas pārvaldes, izpildu un pārstāvības institūcijas. Līdz ar to Mediācijas likumā precizējami sertificētu mediatoru pašpārvaldes institūciju juridiskais statuss.

3. Mediācija kā horizontāla prioritāte valsts politikas jomās

Pastāv saikne starp mediāciju un demokrātijas attīstību sabiedrībā. Mediācija ir saistīta ar demokrātijas attīstību, jo balstās uz tās ideāliem – dalībnieku savstarpēju respektēšanu, atvērtību, atbildību un sadarbību.

Mediācijai jābūt kā horizontālai prioritātei valsts politikas jomās, cik vien to ir adekvāti paredzēt. Mediācijai ir jābūt mācību priekšmetam ne tikai augstskolās un profesionālajā izglītībā, bet arī pirmsskolās, pamatskolās un vidusskolās. Mediācijas iemaņām un prasmēm jābūt ikvienam indivīdam. Tikai retajam jāpārzina tiesas process, bet ikvienam ir jāsaprot mediācija un to jāprot to izmantot jebkāda rakstura strīdā.

Mediācijai jāklūst par Latvijas cilvēku savstarpējo attiecību vērtību, un lielākais izaicinājums nav to panākt, jo kultūra ik dienu mainās, bet kā to izdarīt. Mediācijas attīstībai nepietiek ar likuma pieņemšanu un mediatoru apmācību, bet ir jāmaina cilvēku uzvedība. Mediācijas attīstībai Latvijā būtiska nozīme ir skaidra un mērķtiecīga valsts politika strīdu risināšanas jomā, tajā skaitā mediācijas izmantošanu atsevišķos gadījumos likumā nosakot par obligātu, radot atbalsta un mudināšanas (*nudging* – angļu val.) paņēmienus.

Pastāv dažādi viedokļi par obligātās mediācijas atbilstību mediācijas pamatprincipiem,²¹ tomēr mediācijas izmantošanas veicināšanai un tiesu sistēmas atslogošanai likumā var noteikt obligātu mediācijas izmantošanu. Mediācijas viens no galvenajiem principiem ir brīvprātīgums. Strīda dalībniekiem ir tiesības brīvi lemt par mediācijas

²¹ Shahla F. Ali. *Nudging Civil Justice: Examining Voluntary and Mandatory Court Mediation User Experience in Twelve Regions*. Cardozo Journal of Conflict Resolution, Vol. 19, Issue 2, 2018, pp. 269–288. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3216266 [aplūkots 2019. gada 7. maijā].

uzsākšanu, mediatora izvēli, piedalīšanos, mediācijas norisi, pārtraukšanu un vienošanās noslēgšanu. Tādējādi brīvprātīgums ietver divus komponentus: pušu brīvu gribu par, pirmkārt, mediācijas izmantošanu un, otrkārt, izlīguma noslēgšanu. No pirmā komponenta pieļaujams izņēmums, paredzot, ka mediācijas izmantošanu var noteikt arī kā obligātu. Otrais komponents – strīda dalībnieku pašnoteikšanās tiesības²² – ir absolūts un pilnīgi atkarīgs no dalībnieku gribas. Paši dalībnieki ir atbildīgi par mediācijas procesu un var to organizēt atbilstoši savām vēlmēm un jebkurā laikā izbeigt. Ne brīvās, ne arī obligātās mediācijas gadījumā nedrīkst būt pienākums strīda dalībniekiem panākt vienošanos. Mediācijas sekmīgums atkarīgs tikai no pašu strīda dalībnieku gribas. Tādējādi taisnīgums mediācijā nozīmē atklātību un dalībnieku brīvību īstenot savu autonomiju un pašnoteikšanās tiesības par piedalīšanos un risinājumu, procesa noteikumu noteikšanu, starpnieka izvēli utt. Ja mediāciju veic tiesvedības stadijā, tiesiskās noteiktības nolūkos tiesa var noteikt mediācijas procesa ierobežojumus.²³

Obligāto mediāciju var noteikt ar likumu vai tiesas lēmumu. Pirmajā gadījumā obligātā mediācija tieši izriet no tiesību normas bez tiesas starpniecības, bet otrajā no tiesas lēmuma, kas pieņemts, pamatojoties uz tiesību normu, kas paredz šādas tiesneša tiesības. Jāņem gan vērā, ja mediācijas izmantošana noteikta kā obligāta, tad, no vienas puses, tas nodrošina, ka to izmantos biežāk, nekā ja tā ir brīvprātīga. Izskaidrojot metodes būtības un priekšrocības, strīda dalībniekiem var rasties vēlme atrisināt strīdu ārpus tiesas. No otras puses, tas mazina mediācijas sekmīguma iespēju. Dalībnieku attieksme var būt negodīga un vieglprātīga, jo mediāciju uztvers kā formālu pasākumu. Ja dalībnieki izvēlējušies procesu brīvprātīgi, viņi arī centīsies, lai mediācija būtu sekmīga un tās noslēgumā tiktu panākta vienošanās. Brīvprātīgu iesaistīšanos var sagaidīt, ja sabiedrībai ir pietiekamas zināšanas un informācija par praktiskiem, veiksmīgiem piemēriem, kas apliecina mediācijas procesa rezultātu efektivitāti.²⁴

Valsts var atbalstīt dažādus mediācijas pilotprojektus un pilnīgi vai daļēji segt mediācijas izmaksas. Valsts var īstenot vēl citus atbalsta pasākumus. Tajā pašā laikā mediācijas izmantošanu var veicināt ne tikai ar jauniem aizliegumiem vai valsts tēriņiem. Racionālāku cilvēku uzvedību var veicināt arī ar citiem instrumentiem. Mudināšana ir viena no tām. Mudināšana ir cilvēku virzīšana un mudināšana pieņemt tādus lēmumus, kas viņiem ir izdevīgi ilgtermiņā.²⁵

Mediācijas gadījumā mudināšana ir īpaši nozīmīga. Likumdevējs, valsts pārvalde, mediatori un citi atzīst, ka no mediācijas izmantošanas ir būtiski ieguvumi – ietaupīts laiks un finanšu līdzekļi, saglabātas savstarpējās attiecības, konfidencialitāte u. tml.,²⁶ tomēr, neskatoties uz minētajiem būtiskajiem ieguvumiem, cilvēki joprojām biežāk izvēlas risināt strīdu tiesā. Šāda lēmuma skaidrojums meklējams cilvēku uzvedībā un

²² Waldman E. *Mediation Ethics: Cases and Commentaries*. First edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2011, p. 169.

²³ Litvins G. *Alternatīvās tiesību aizsardzības un strīdu risināšanas metodes administratīvajā procesā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 135.–137. lpp.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Skatīt: Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge – Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. New York: Penguin, 2009.

²⁶ Kucina I. *Mediācijas attīstība Latvijā; pilotprojektu rezultāti*. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/.../JUSTICIJA%20ATTISTIBAI/Prezentacija> [aplūkots 2019. gada 10. maijā].

izvēlē, un to ir iespējams mainīt ar dažādiem mudināšanas paņēmieniem, pat ar vismazākajiem.

Vispirms jāatsakās no tā, ka mediācija ir alternatīvā strīdu risināšanas metode. Mediācija un tiesāšanās ir līdzvērtīgas strīdu risināšanas metodes. Esošie tiesu nami jāpārveido par strīdu risināšanas iestādēm, kurā valsts nodrošina personām pieejamību dažādām strīdu risināšanas metodēm.

Jāatsakās arī no iedalījuma, ka tiesvedība ir formāla un mediācija ir neformāla metode. Cilvēka uztverē šāds apzīmējums tiesas procesam tradicionāli piešķir nopietnību, uzticamību un likumīgumu, turpretim neformālais mediācijas process ir vieglprātīgs, izplūdis un nesaistošs. Arī šādu uzsvāru nomaina var dot ieguldījumu, lai mainītu cilvēku uztveri, attieksmi un galvenais – uzvedību.

Visbeidzot ir arī citi mudināšanas veidi. Cilvēkam jāparāda konkrētās izvēles saiste ar izvēles ieguvumiem. Saldējuma veikalos pirms pirkuma klientiem ļauj nogaršot visas saldējuma šķirnes.²⁷ Arī mediācijas jomā jāpiedāvā izvēles un ieguvumu karte.

4. Mediācija un mākslīgais intelekts

Mediācijas likuma 1. panta 4. punkts nosaka, ka mediators ir pušu brīvi izraudzīta fiziskā persona, kura ir piekritusi vadīt mediāciju. Līdz ar to pagaidām likums paredz mediatora statusu piešķirt tikai fiziskai personai. Tomēr informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstība maina un mainīs arī mediācijas procesu.

Mākslīgā intelekta tehnoloģijas tiek attīstītas jau tādā veidā, lai tās funkcionētu kā cilvēka intelekts. Mākslīgais intelekts ir sistēmas, kas izrāda viedo uzvedību, analizējot apkārtējos apstākļus un veicot darbības, lai neatkarīgi sasniegtu noteiktus mērķus.²⁸ Arī Latvijā uzņēmumi veido risinājumus, kuriem piemīt gan mašintulkošana un balss tehnoloģija, gan valodas analīze un virtuālā asistenta funkcija.

Ārvalstīs arvien lielāku nozīmi un plašāku izmantojumu iegūst tiešsaistes mediācija (*online mediation* – angļu val.), turklāt pirmo reizi pasaulē 2019. gadā Kanādā mediāciju kā mediators novadīja nevis fiziska persona, bet mākslīgā intelekta programma (robots mediators). Trīs mēnešu ilgs strīds tika atrisināts mazāk nekā stundas laikā.²⁹ Nenoliedzami, ka šādi tehnoloģiski risinājumi ir sākuma attīstībā, tomēr prognozējams, ka to attīstība kļūs straujāka un sniegs vēl nozīmīgākus rezultātus.

Līdz ar to tehnoloģiju attīstība maina priekšstatus par mediatoram izvirzītajām prasībām, atbildību un ētikas noteikumiem, kā liek likumdevējam mainīt veidu, kā

²⁷ Watkins D. A nudge to mediate: how adjustments in choice architecture can lead to better dispute resolution decisions. Pieejams: <http://www.americanjournalofmediation.com/docs/A%20Nudge%20to%20Mediate.pdf> [aplūkots 2019. gada 6. maijā].

²⁸ Eiropas Komisijas 2018. gada 25. aprīļa paziņojums "Mākslīgais intelekts Eiropai". Pieejams: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:S2018DC0237&from=EN> [aplūkots 2019. gada 3. maijā].

²⁹ Hilborne N. Robot mediator settles first ever court case. 19 February 2019. Pieejams: <https://www.legalfutures.co.uk/latest-news/robot-mediator-settles-first-ever-court-case> [aplūkots 2019. gada 2. maijā].

definēt noteikumus mediācijas tiesiskajā regulējumā. Grozāms ir Mediācijas likums un Mediatoru ētikas kodekss, paplašinot, kas un atbilstoši kādiem profesionālajiem noteikumiem var sniegt mediācijas pakalpojumu, kā arī kāds ir atbildības sadalījums.

Mediācijas pakalpojuma plaša pieejamība ir ne tikai tiesību politikas mērķis. Brīvprātīguma princips sniedz mediācijas dalībniekiem tiesības izvēlēties mediatoru un izlemt citus ar mediāciju saistītus jautājumus. No mediācijas brīvprātīguma principa izriet dalībnieku tiesības par mediatoru izvēlēties arī mākslīgā intelekta tehnoloģijas risinājumu. Ierobežojums izvēlēties savam gadījumam atbilstošāko mediatoru ir pretrunā brīvprātīguma principam. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka tehnoloģiju attīstības rezultātā tiesiskais regulējums, kas savulaik bijis atbilstošs augstāka juridiska spēka tiesību normām, var novecot un galu galā pat pārkāpt personas pamattiesības. Likumdevējam ir pienākums periodiski apsvērt, vai konkrētais tiesiskais regulējums joprojām ir efektīvs, piemērots un nepieciešams un vai tas kādā veidā nebūtu pilnveidojams.³⁰

Mākslīgā intelekta tehnoloģijas risinājumi ne tikai sniedz jaunas iespējas un efektīvākas tiesību īstenošanu, bet arī pieprasa definēt tiesiskos noteikumus un atbildes uz jauniem tiesību jautājumiem. Mākslīgā intelekta tehnoloģijas risinājumu izmantošanas procesā ir jānodrošina, lai tiktu ievērotas spēkā esošās tiesību normas un profesionālās ētikas normas un vērtības, kā arī atrunāti atbildības noteikumi par pārkāpumiem. Visiem minētajiem komponentiem ir jāīstenojas, lai nodrošinātu Latvijas Republikas Satversmē garantētās tiesības un brīvības, tostarp privātumu un personas datu aizsardzību, cilvēka cieņu un vienlīdzību. Likumdevējam ir jāregulē šie jautājumi atbilstoši tehnoloģiskās neitralitātes principam³¹ un ņemot vērā, ka mākslīgā intelekta tehnoloģiju ir izveidojusi fiziska vai juridiska persona un tā neatkarīgi no tās izveidotāja, analizējot datu kopumu un apkārtējos apstākļus, sasniedz konkrētu mērķi. Mākslīgā intelekta sistēmas pieņemto lēmumu pārbaude arī ir būtisks juridiski noregulējams jautājums.

Tehnoloģiju izmantošanai jābūt tādai, lai mediācijas dalībnieks var uzticēties sistēmai un process notiek droši. Uzticība un pašāpziņa uz mediatoru, lai arī tā ir fiziska persona vai tehnoloģisks risinājums, ir būtiskas vērtības mediācijas veiksmīgai norisei.

³⁰ Satversmes tiesas 2018. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2017-30-01 "Par Civilprocesa likuma 26. panta pirmās daļas, 128. panta otrās daļas 1.² punkta pirmā teikuma un 132. panta pirmās daļas 6. punkta, ciktāl tie nosaka pienākumu prasības pieteikumā norādīt atbildētāja deklarēto dzīvesvietu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam".

³¹ Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103 "Par Krimināllikuma 237.¹ panta otrās daļas, redakcijā, kas bija spēkā no 2013. gada 1. aprīļa līdz 2015. gada 1. decembrim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. pantam un 92. panta otrajam teikumam un Ministru kabineta 2007. gada 25. septembra noteikumu Nr. 645 "Noteikumi par Nacionālo stratēģiskas nozīmes preču un pakalpojumu sarakstu" pielikuma 10A905 sadaļas "e" apakšpunkta redakcijā, kas bija spēkā no 2009. gada 28. novembra līdz 2014. gada 23. janvārim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta otrajam teikumam".

Kopsavilkums

1. Mediācijas likums paredz vispārējo mediācijas regulējumu, līdz ar to tas ir attiecināms uz domstarpībām gan civiltiesiskajās attiecībās, gan arī citās tiesību jomās. Tomēr Mediācijas likums un citi tiesību akti skaidri nenosaka mediācijas izmantošanu, piemēram, administratīvajā procesā.
2. Ar Mediācijas likumu izveidota sertificēto mediatoru pašpārvalde kā publisko tiesību subjekts, tomēr likumā neprecīzi definēts pašpārvaldes un to institūciju juridiskais statuss.
3. Mediācijai jābūt kā horizontālai prioritātei valsts politikas jomās. Tikai retajam jāpārzina tiesas process, bet ikvienam ir jāsaprot mediācija un jāprot to izmantot jebkāda rakstura strīdā.
4. Mediācijas attīstībai Latvijā būtiska nozīme ir skaidrai un mērķtiecīgai valsts politikai strīdu risināšanas jomā, tajā skaitā mediācijas izmantošanu atsevišķos gadījumos likumā nosakot par obligātu, radot atbalsta un bīkstišanas paņēmienus, lai mainītu cilvēku attieksmi un uzvedību.
5. Esošie tiesu nami jāpārveido par strīdu risināšanas iestādēm, kurā valsts nodrošina personām pieejamību dažādām strīdu risināšanas metodēm.
6. Mediācijas tiesiskajā regulējumā jāatrunā noteikumi, kuri saistīti ar mākslīgā intelekta izmantošanu mediācijas procesā. Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstība maina mediācijas procesu, piemēram, mediatoram izvirzītās prasības, atbildības un ētikas noteikumus, kā arī liek likumdevējam mainīt veidu, kā definēt noteikumus mediācijas tiesiskajā regulējumā.
7. Brīvprātīguma princips sniedz mediācijas dalībniekiem tiesības izlemt ar mediāciju saistītus jautājumus, arī izvēlēties savam gadījumam atbilstošāko mediatoru, kas var būt arī mākslīgā intelekta tehnoloģijas risinājums.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Billiet P., Kurlanda E. An introduction to the directive on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. In: *The New EU Directive on Mediation: First Insights*. Association for International Arbitration (ed.). Antwerpen – Apeldoorn: Maklu, 2008.
2. Bolis J. Mediācija. Rīga: Juridiskā koledža, 2007.
3. Litvins G. Alternatīvās tiesību aizsardzības un strīdu risināšanas metodes administratīvajā procesā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.
4. Shahla F. Ali. Nudging Civil Justice: Examining Voluntary and Mandatory Court Mediation User Experience in Twelve Regions. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, Vol. 19, Issue 2, 2018, pp. 269–288. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3216266 [aplūkots 2019. gada 7. maijā].
5. Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge – Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. New York, Penguin, 2009.
6. Trosens A., Hofmans R., Rotfīšere D. B. Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.

7. Waldman E. *Mediation Ethics: Cases and Commentaries*. First edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2011.

Likumi un normatīvie akti

8. Administratīvā procesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 14. novembris, Nr. 164 (2551).
9. Ar tieslietu ministra 2010. gada 10. novembra rīkojumu Nr. 1-1/416 izveidotās darba grupas likumprojekta "Mediācijas likums" izstrādei 2010. gada 1. decembra sēdes protokols Nr. 1, 2. § 1. punkts. Npublicēts.
10. Civilprocesa likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.
11. Code of Administrative Court Procedure. 2011. 27. janvāris. Pieejams: <https://www.rīgiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/521032019005/consolide> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
12. Conciliation Act. 2009. 18. novembris. Pieejams: <https://www.rīgiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/530102013028/consolide> [aplūkots 2019. gada 20. jūnijā].
13. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols Nos. 11 and 14 with Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
14. Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīva 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 2008. 24. maijs, L 136/3.
15. Latvijas Republikas Satversme: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43.
16. Likumprojekts "Mediācijas likums". Izsludināts Valsts sekretāru sanāsmē 2012. gada 26. janvārī. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2011-04-17&dateTo=2012-04-16&text=medi%C4%81cijas&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
17. Mediācijas likums: LV Likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 4. jūnijs, Nr. 108 (5168).
18. Ministru kabineta 2009. gada 18. februāra rīkojums Nr. 121 par koncepciju "Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā". Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/2936> [aplūkots 2019. gada 8. maijā].
19. Sertificēto mediatoru saraksts. Pieejams: http://www.mediacija.lv/?Mediatoru_saraksti:Sertific%C4%93to_mediatoru_saraksts [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
20. Valsts programma bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2007. gadam. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/lv/index.php?option=com_content&view=article&id=81122 [aplūkots 2019. gada 10. maijā].

Juridiskā prakse

21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmums lietā *National Notary Chamber v. Albania*, 6 May 2008.
22. Satversmes tiesas 2018. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2017-30-01 "Par Civilprocesa likuma 26. panta pirmās daļas, 128. panta otrās daļas l.² punkta pirmā teikuma un 132. panta pirmās daļas 6. punkta, ciktāl tie nosaka pienākumu prasības pieteikumā norādīt atbildētāja deklarēto dzīvesvietu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam".
23. Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra spriedums lietā Nr. 2018-10-0103 "Par Krimināllikuma 237.¹ panta otrās daļas, redakcijā, kas bija spēkā no 2013. gada 1. aprīļa līdz 2015. gada 1. decembrim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 90. pantam un 92. panta otrajam teikumam un Ministru kabineta 2007. gada 25. septembra noteikumu Nr. 645 "Noteikumi par

Nacionālo stratēģiskas nozīmes preču un pakalpojumu sarakstu” pielikuma 10A905 sadaļas “e” apakšpunkta redakcijā, kas bija spēkā no 2009. gada 28. novembra līdz 2014. gada 23. janvārim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta otrajam teikumam”.

Interneta resursi

24. Eiropas Komisijas 2018. gada 25. aprīļa paziņojums “Mākslīgais intelekts Eiropai”. Pieejams: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN> [aplūkots 2019. gada 3. maijā]. Watkins D. A nudge to mediate: how adjustments in choice architecture can lead to better dispute resolution decisions. Pieejams: <http://www.americanjournalofmediation.com/docs/A%20Nudge%20to%20Mediate.pdf> [aplūkots 2019. gada 6. maijā].
25. Hilborne N. Robot mediator settles first ever court case. 19 February 2019. Pieejams: <https://www.legalfutures.co.uk/latest-news/robot-mediator-settles-first-ever-court-case> [aplūkots 2019. gada 2. maijā].
26. Kucina I. Mediācijas attīstība Latvijā; pilotprojektu rezultāti. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/.../JUSTICIJA%20ATTISTIBA/Prezentacija> [aplūkots 2019. gada 10. maijā].
27. Normatīvie akti neparedz iespēju VID noslēgt vienošanos par mediāciju ar *ss.lv*. LETA, 2017. 17. augusts. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/normativie-akti-neparedz-iespeju-vid-noslegt-vienosanos-par-mediaciju-ar-sslv-465602> [aplūkots 2019. gada 8. maijā].
28. Mediācijas process starp SS un VID ir veiksmīgi noslēdzies. PwC, 2017. 24. augusts. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/271212-mediācijas-process-starp-ss-un-vid-ir-veiksmīgi-nosledzies/> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].
29. PwC būs mediators strīdā starp “ss.lv” un VID. Pieejams: <https://ir.lv/2017/08/.../pwc-bus-mediators-strida-starp-ss-lv-un-vid/> [aplūkots 2019. gada 9. maijā].